

Юрженко Л.В. Вплив глобалізаційних процесів на еволюцію соціокультурного середовища // Вісник АПСВ, № 3-4, 2015 р.- С.26-31.

УДК 316.42(045)

Юрженко Л.В.,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та суспільних наук
Академії праці, соціальних відносин і туризму

Вплив глобалізаційних процесів на еволюцію соціокультурного середовища

У статті розглядається проблема еволюції соціокультурного суспільства з точки зору синергетичного розуміння; аналізуються можливі варіанти його динаміки у майбутньому, оскільки до певних факторів, що впливають на цей процес, додається чинник глобалізації. Соціальна гілка еволюції втрачає свій пріоритет, даючи дорогу новому вектору (біологічне + культурне), впроваджуються норми гуманітарного виміру соціокультури і синергічне бачення шляхів вирішення загальноцивілізаційних проблем, бо національні держави, сучасні економічні й соціальні системи вичерпують свої функції.

Ключові слова: еволюція, соціокультура, глобалізаційний процес, синергетичне бачення, інформатизація суспільства.

Соціокультурне суспільство є самоорганізуючою системою взаємодіючих процесів, які існують тільки тому, що вона здатна підтримувати своє відтворення (гомеостаз, тобто відтворення сталих режимів функціонування). Суспільство у соціокультурному процесі використовує один з можливих векторів еволюції, яка, за своєю суттю, є послідовною реалізацією потенційних гомеостатичних станів. Еволюційний шлях при цьому може мати поворотні біфуркаційні точки із численними альтернативами подальшого руху і критичні моменти структурного реформування системи.

Кожний альтернативний шлях руху супроводжується прогресуючою диференціацією соціокультурних структур поряд із збільшенням числа

ступенів свободи вибору і деградацією і хаосом деяких інших сфер соціокультурної діяльності.

Нинішня еволюційна криза за своєю причиною структурою багато в чому повторює попередні, хоч, звичайно, не дивлячись на подібність принципової схеми, кожна криза є унікальною. Крім того, простежується загальна еволюційна тенденція: чим складніша організована система і чим далі вона від рівноваги із середовищем, тим вона більш уразлива, тим більша інтелектуальна робота необхідна для її збереження і тим більшою катастрофою стануть її можливі руйнування. Це також визначає специфіку поточної ситуації, примножуючи джерела смертельної небезпеки і скорочуючи строки, відведені на перебудову матеріального і духовного життя суспільства. Уроки еволюційних криз переконують, що обсяг енергетичних і матеріальних затрат на життєзабезпечення суспільства і, відповідно, відходів зростає у періоди екстенсивного розвитку. Лінійна екстраполяція росту індустріальної цивілізації і дає нам тепер тупикові прогнози існування на Землі, а також трагікомічні цифри витрачання ресурсів космосу. Між тим, питома ефективність виробництва у цілому на планеті гнітюче низька - за деякими розрахунками, в сфері енергетики, наприклад, вона складає лише декілька відсотків, а інша частина енергії, що витрачається, розсіюється у вигляді даремної теплоти.

Вийти з кризи можливо (якщо з неї взагалі можна вийти) через створення технологій, що мають більшу питому ефективність. Головним чинником, який забезпечує ріст корисного виробництва на одиницю витрат, є зростання інформаційної складової. Грубо кажучи, виходить так, що предки звичайно відбирають у нащадків енергію, яка витрачується, знецінюють її (особливо коли витрачають невідновлювані джерела - вугілля, нафту, ліс, родючий ґрунт тощо), а залишають їм у спадщину дещо більш цінне - інформацію; користуючись нею, наступні генерації знаходять доступ до нових джерел, оптимальніше будують відношення з природою і один з одним. У самих знаряддях діяльності, цінностях, нормах і навичках фіксується додатковий досвід помилок і знахідок, психічне відображення стає об'ємнішим і

динамічнішим, соціальна організація - більш різноманітною і механізми компромісу - більш витонченими (зростання внутрішньої різноманітності забезпечує більшу ефективність антиентропійної роботи - відношення між енергетичними "входом" і "виходом").

"Інформаційний вибух" викликав зміни в галузі духовного виробництва, культури. Інформація стає продуктом і однією з головних цінностей суспільства.

Інформатизація суспільства неоднозначна як для суспільства, так і для особистості. Вона породжує нові проблеми. По-перше, інформатизація сприяє посиленню розриву між індустріально-розвиненими країнами і тими країнами, які відстають у технологічному плані. По-друге, під впливом нової технології зростають темпи соціальних трансформацій і ті країни, які не встигають за провідними, опиняються у скрутному становищі. По-третє, "зомбуючий" вплив на суспільство засобів масової інформації (особливо реклами). Окрім того, відбувається небажане втручання у приватне життя людей і організацій на базі інформаційних технологій. Також має місце складність адаптації до середовища інформаційного суспільства. Тим самим нове глобальне інформаційне середовище, що формується, породжує нові складні проблеми, для розв'язання яких потрібні нові стратегічні цілі, що враховують запити ХХІ ст. Інформаційні технології визначають рівень розвитку не тільки продуктивних сил суспільства, але й особистості.

Руйнування проводиться методом маніпулюючого впливу інформаційної системи на людську свідомість шляхом підриву культурних засад, на яких тримається здатність людської свідомості до критичного сприйняття інформації. Інформаційна система з цією метою створює віртуальний світ, побудований інформаційними маніпуляторами з гарантованим культурним диктатом потрібних замовникам цінностей.

У межах філософського осмислення буття людини і культури в новому інформаційно-технічному світі сформувалися дві протилежні точки зору. Перша вказує на те, що в сучасній цивілізації спостерігається криза людини і культури, настання якої вони пов'язують з особливим характером сучасного

типу цивілізації, з тим, що для її існування та розвитку визначальне значення мають техніка та інформація.

Інша точка зору, навпаки, передбачає існування нових інформаційно-технічних умов, що відкривають перед людиною унікальні можливості для культурного та духовного зростання, що є запорукою подолання культурної кризи [1].

Певно, людство підійшло зараз до порога, за яким або грандіозний колапс, що завершує (в усякому разі такому, що повертає до початкових форм, позбавляє перспективи) чотирьохмільярднорічний цикл розвитку життя на планеті, або настільки ж грандіозна перебудова усвідомлення буття. Земна цивілізація виявиться або серед тих, що самоусунулися, або тих, яким доведеться продовжити універсальний процес еволюції, і, згідно з розрахунками, дилема виживання повинна розв'язатися діяльністю двох найближчих генерацій. Таким чином, шанси на виживання цивілізації пропорційні обсягові внутрішньої різноманітності, накопиченої і збереженої людством, а значить – “розмірності” соціальної організації і сукупної моделі світу, в якій виношуються стратегії і тактики буття. Іншими словами, тест на зрілість - це тест на різноманітність. “Кожний біологічний вид суб’єктивно прагне до зниження різноманітності в екосистемах і встановлення монополії свого існування. Це прагнення було б для виду погубельним, коли б йому не протистояли подібні прагнення інших видів. Феноменальність людини як виду полягає у даному випадку лише в тому, що вона завдяки своїй високій пластичності зломил опір видового різноманіття і повернула еволюцію біосфери назад - від різноманітності до одноманітності і спрощення... Ця феноменальність, зрештою, знищила б вид, коли б не інша його феноменальна спроможність: поглинаючи видову різноманітність біосфери, нарощувати свою внутрішню різноманітність, яку... можна звести до підвищення ступеня самосвідомості і, як наслідок цього, - спроможності штучно підтримувати своє біологічне існування” [3, с.137].

Можливо, певні унікальні й незвичайні властивості людського духу результатуються у тісний зв'язок генетичної революції з культурною

історією. Людські гени діють таким чином, що формуються певні розумові здібності: які стимули сприймати, а якими нехтувати, як протікати інформації, формуються види пам'яті, що найлегше викликаються, емоції, придатніші для їх уведення в дію тощо. Ці процеси укорінені в специфіці людської біології, і вони впливають таким чином, що формується культура (так, певний колорит словникового запасу є більш імовірним щодо його винайдення, аніж інший, оскільки інші сенсорні процеси тягнуть за собою певний спосіб, яким цей колорит сприймається).

Переміщення від духу до культури є першою половиною генно - культурної коєволюції (Ч. Дж. Ламсен, Є. О. Вілсон, Й. Масуда). Інший бік справи - це той вплив, який культура чинить на відповідні гени. Певні епігенетичні правила (тобто певні напрямки, в бік яких розум розвивається або, що ймовірніше, повинен розвиватися) спонукають індивідів засвоювати культурні альтернативи, які дають їм можливість успішніше виживати і відтворюватися. Протягом багатьох поколінь ці правила й кількість генів популяції, що ними просякнуті, мають тенденцію до зростання. Звідси випливає, що соціокультура спричиняє генетичну еволюцію так саме, як гени впливають на соціокультурну революцію.

Два моменти в теорії генно - культурної коєволюції заслуговують на особливу увагу. Перший - це те, що мозок і розумові здібності є основою породження людиною культури. Цей процес перебуває в тісному зв'язку з лобними частками та складним голосовим органом сучасної людини. Це спонукає передбачити швидкий розвиток нової культури на основі комп'ютерів і нових засобів комунікації, якими людина вже оволоділа [4].

Другий момент полягає в тому, що, коли нова культура в майбутньому розвиватиметься, то це приведе до радикальних змін у генах сучасного людства, створюючи можливість для генезису нової людини як нового вигляду.

Фундаментальною характеристикою інтелектуальної здібності сучасної людини є її кмітливості; іншими словами, її кмітливості ґрунтується на обмеженій, короткозорій інформації, а сама вона егоїстична та орієнтована на

задоволення своїх матеріальних потреб. У цьому розумінні про інтелектуальний рівень сучасної людини не можна сказати, що він високого порядку. Тому людська історія була кривавою історією війн, завоювань і грабунків, історією неминучої простої ринкової боротьби скупих торговців і підприємців. Тепер, завдяки цій кмітливості, сучасна людина як вид перебуває на грані самознищення, зійшовши на вершину матеріальної цивілізації.

Чим складніші умови життя і чим більше суб'єкт розвинутий інтелектуально, тим менше його здатні задовольняти жорсткі розумові схеми. Раз і назавжди задані алгоритми у вигляді заповідей, прислів'їв, поговірок на всі випадки життя - доля патріархального, авторитарно зорієнтованого розуму. Складні ж моральні колізії вимагають конкретного творчого мислення з гнучкими зворотними зв'язками, з відпрацьованою рефлексією. У цьому розумінні є актуальним зауваження Сократа: мудрому не потрібний закон - у нього є розум.

Національні держави, економічні й соціальні системи, які так винахідливо були створені сучасною людиною, власне кажучи, вичерпали свої функції, і в результаті людство як єдине ціле опинилося тепер перед загрозою тотального знищення. На зміну їм має прийти глобальна громадська спільнота, яка стане поліцентрованим і складним суспільством, що ґрунтуватиметься на різноманітних глобальних вільних громадських інформаційних мережах, котрі пересікатимуть усі національні кордони, суспільством, подібним до живого організму з системою прямого зв'язку, здатного швидко і динамічно реагувати на зміни у навколишньому середовищі.

У подальшому ця глобальна громадська спільнота усвідомить себе як синергетичне суспільство, що функціонує головним чином на основі принципу синергізму, який означає комбіновану взаємодію різних функцій з тим, аби сприяти досягненню загального ефекту.

Це соціальний принцип, за яким усі індивіди виконують відповідні функції згідно зі власними точками зору і вільно кооперуються для того, щоб

сприяти розвитку суспільства як єдиного цілого. Інформація забезпечує основу інтелектуальної продуктивності, повністю відмінну від матеріальних благ за такими характеристиками:

- інформація не може бути вичерпана, хоч би як багато разів вона використовувалася;

- у процесі передання речових матеріалів від одного носія до іншого вони фізично рухаються, однак інформація залишається у вихідному пункті навіть тоді, коли вона передана;

- з часом інформація набуває нової цінності й зростає у своїй дієвості завдяки акумуляції.

Наявність глибоко закономірних залежностей між інформаційним обсягом, інструментальною міццю і морально-етичними якостями інтелекту (закон еволюційних кореляцій) розкриває у новому світлі еволюційну роль нинішніх криз. Останнє виступає як своєрідне чистилище, що ставить земну цивілізацію перед кардинальною дилемою: або зберігши споконвічно притаманні примітивному інтелектові і лише частково соціокультурному досвіді руйнівні амбіції, що трансформувалися тисячоліттями, самоусунутися з подальшого еволюційного процесу, або, глибоко перетворивши ієрархію ціннісних орієнтацій, вийти на нові рубежі.

Згідно з загальносистемними закономірностями останнє можливе тільки за дуже високого ступеня внутрішньої різноманітності. А витримати і синтезувати необхідний ступінь різноманітності можуть ті цивілізації, які виявляться здатними зробити центром свого ставлення до навколишнього терпимість - вищий критерій інтелектуальної зрілості, - відпрацювати високоефективний механізм компромісних рішень, гармонізації інтересів. Визначна діалектика еволюції: не ставши мудрим, інтелект не може стати універсальним.

Докази, почерпнуті із сучасної науки, переконують у тому, що законами природи людству "дозволена" безліч варіантів майбутнього, допомагають у найзагальніших рисах намітити шлях, на якому людство має шанс обминути

найближчі тупики і, зрештою, виявити у комплексі сучасних соціокультурних процесів те, що здатне на перспективний шлях.

Отож, сучасний світ у всьому його різноманітті єдиний, і його частини тісно взаємопов'язані. Вплив глобалізаційних процесів на культурний і духовний клімат епохи величезний. Швидка зміна у всіх сферах життєдіяльності людини призводить до соціокультурних зрушень, а формування планетарного мислення як нового культурного феномена призводить до трансформації світогляду та ідентичності суб'єктів.

Глобалізація сприяє тому, що кожна країна і кожна людина опиняються в новій ситуації. Починаючи з 80-х років ХХ ст., багато країн використовують можливості економічної і технологічної глобалізації. Завдяки тому, що сьогодні простір і час стискаються, а кордони між країнами зникають, люди вступають в більш глибокі, інтенсивні і безпосередні зв'язки, ніж коли-небудь. Проте, світ, у якому люди і предмети втрачають цінність, позбавлений прив'язки до історії, культури і спорідненості. У тріаді "економіка - політика - культура" остання відіграє особливу роль, виконуючи функції ціннісного, змістоутворюючого забезпечення, легітимізує соціальну практику. Культура як всеохоплюючий процес є керуючим процесом по відношенню до матеріально-господарської та суспільної практик.

З точки зору культурології глобалізацію можна визначати по-різному: і як тенденцію до створення єдиної світової культури (цивілізації); і як зростаючу співвідносність різних культур, що не народжує нову культуру, а будується або на пануванні однієї з них, або на їх "співзвучності"; і як більш складні схеми, наприклад, спільність свідомості, що включає в себе проєкції глобального світу, віднайдені локальними цивілізаціями. Подолання такої полярності можливе в постановці проблеми про відродження ідентичності в умовах інформаційної революції (Мануель Кастелс).

Тим часом, у власне соціологічних дисциплінах вихід до ідеї світового соціуму позначений більш скромно. У них глобалізацію трактують радше як багатосторонній процес взаємозв'язування структур, культур і суб'єктів у світовому масштабі (Маргарет Ерчер), або ж як процес, який розмиває

географічні межі соціокультурних нормативів і супроводжується зростаючим усвідомленням цього (Малком Уотерс). Нарешті, той же процес визначають як інтенсифікацію суспільних відносин у світовому масштабі, так що події в тих чи інших віддалених один від одного місцях виявляються взаємопов'язаними (Антоні Гідденс). У підсумку глобалізація постає як стиснення світу в одне ціле з одночасним усвідомленням цього цілого локальними частинами (Роланд Робертсон).

Соціокультурні результати змін, що відбуваються, позначаються на всьому спектрі суспільних цінностей, розвитку особистості, торкнуться як вирішення багатьох сучасних питань, так і появи в суспільстві нових проблем.

Гуманістичний глобалізм як ефективна у довгостроковому відношенні парадигма підтримує перехід від соціальної ролі людини до її культурно-орієнтованої і діяльній ролі. У міру того, як соціальна гілка еволюції втрачає свій абсолютний пріоритет, даючи дорогу біологічному (природному) і культурному (діяльність) факторам, будуть впроваджуватися норми гуманітарного виміру соціокультурної практики і синергічне, нелінійне бачення шляхів вирішення загальноцивілізаційних проблем [5]. Нове трактування сучасності вимірюється потенціалом різноманітності світу. А тому слід розробляти сучасні моделі, які будуть враховувати і розуміти напрямки сучасного розвитку глобальної світової системи, що виявляють і екстраполюють реальні тенденції культурних, економічних і соціальних процесів, які дають можливість формувати сучасний світ.

Література:

1. Государство в контексте глобализации. /Мамут Л.С. // Право и политика. - 2004. - №1. - С.4-13.
2. Макбрайд У. Глобализация и межкультурный диалог./ Макбрайд У. // Вопросы философии. - 2003. - №1, С. - 80-87.
- 3.Сухомлинова В.В. Системы “общество” и “природа”: разнообразие, устойчивость, развитие. / Сухомлинова В.В. // Общественные науки и современность. - 1994.- № 4. - С. 137.

4. Моль А. Художественная футурология. К роли китча и копии в социально-эстетическом развитии. - В кн.: Боров В.Ю., Коваленко А.В. Культура и массовая коммуникация. Приложение. - М.: Наука, 1986. - С. 259 - 297.
5. Левашов В.К. Общество и глобализация. / Левашов В.К. // Социологические исследования. - 2005. - №4.